

Zrinka Jelaska
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
zjelaska@ffzg.hr

Maša Musulin
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
masa.musulin@gmail.com

Slovo i slovopis španjolskoga i hrvatskoga jezika

U ovome će se radu usporediti grafijski sustavi španjolskoga i hrvatskoga jezika kako bi se razjasnile neke terminološke i pojmovne poteškoće s višeznačnicom slovo. Usporedbom dvaju jezika pokazat će se različiti pristupi sličnim ili jednakim pojavama koje se različito opisuju na temelju različitih jezikoslovnih tradicija i mogu jednim dijelom uzrokovati teškoće u pisanju i čitanju s kojima se susreću inojezični učenici. Osim kao istoznačnica grafemu, slovo može biti i bliskoznačnica grafemu (uključivati ili isključivati dvoslove i druge višeslove), a može biti društvenojezična činjenica — član abecednoga popisa s vlastitim imenom (a, be, ce, de). Stoga se u radu predlažu i neki novi pojmovi povezani uz odnos slova, od kojih neki proizlaze iz sustavnije podjele, ne samo iz potrebe razrješavanja višeznačnosti.

0. Uvod

Ljudi se služe različitim pismima u bilježenju svojega jezika od kojih mnoga sadrže slova i bjeline među njima, razgotke i pravopisne znakove. Slovopis ili grafija sustav je kojim se bilježe glasovi, tj. glasnici¹ nekoga jezika. U njima

¹U ovome se radu služi nazivom glasnik za glas koji je uveo I. Škarić (1991). Taj je naziv znatno prikladniji za proizvodnju novih naziva kojima se označavaju vrste slova u odnosu na glasove zbog višeznačnosti samoga naziva glas i njegovih izvedenica, poput višeglasni.

postoji izravna veza između slova i razlikovnoga glasnika, tj. fonema. Katkad se jedan jezik piše različitim slovopisima, tako se hrvatski pisao trima različitim vrstama pisma: glagoljicom, ćirilicom (tj. bosančicom) i latinicom, koji su imale različit broj, sastav i odnos članova. No slovopisi su češće različiti zato što pripadaju različitim jezicima, čak i ako su nastali na temelju istoga izvora. Mnogi se jezici danas pišu slovopisima utemeljena na latinskomu pismu kojim su se služili Rimljani — latinici. Latinična su pisma iz nje izvedena i prilagođavana pojedinim jezicima, pa se tako španjolski zapisuje španjolskom latinicom, a hrvatski hrvatskom latinicom ili gajicom. Latinična slova temelj su i međunarodne fonetske abecede kojom se različiti glasnici svode na jedan zajednički, prepoznatljiv, tako da je katkad u praksi teško razlikovati fonetsku transkripciju od transliteracije i latiniziranja (Puljum, Ladusaw 1986). Prema ustaljenomu poretku u latinskomu slovopisu i drugim latiničkim grafijama (*a-be-ce-de*) latinično se pismo naziva i abeceda, naziv za samo pismo nastao je prijenosom značenja.

Budući da je višeznačnica kao i njezine istovrijednice u različitim jezicima (npr. šp. *letra*, eng. *letter*, njem. *Buchstabe*), u ovomu će se radu raščlaniti naziv *slovo*, općenito i na primjeru dvaju jezika. Polazi se od pretpostavke da je slovo prototipno ustrojena kategorija slično kao i fonem (Taylor 2002, 2003, Jelaska, Gulešić-Machata 2005), a da se u početnomu ovladavanju čitanjem i pisanjem inoga jezika prenose kategorije materinskoga jezika. Stoga je osim raščlanjivanja naziva slovo svrha ovoga rada i razumijevanje utjecaja abecede kao pojma na fonološku svijest i poimanje slova u susretu hrvatskih učenika španjolskoga. Nužnost jednoznačne uporabe naziva pokazat će se uspoređivanjem slovopisa i slova španjolskoga i hrvatskoga jezika, posebno u svjetlu nedavnih promjena u španjolskomu pravopisu (izbacivanjem dvoslova *ch* i *ll*).

U prvome će se dijelu rada pokazati različita značenja proučavanoga višeznačnoga pojma *slovo* i njegov odnos prema nekoliko srodnih pojmova, a predložit će se i neki novi nazivi za pojedine vrste slova povezane s glasnikom kojim se ostvaruju. Nakon vrlo kratkoga povijesnoga pregleda predstaviti će se i usporediti grafijski sustavi španjolskoga i hrvatskoga jezika kako bi se pokazali neki od uzroka teškoća uslijed različita poimanja slova s kojima se u pisanju i čitanju susreću hrvatski učenici španjolskoga i (psiho)lingvisti koji ih žele usporediti. Na kraju će se navesti što sve uključuje kategorija slova i objasniti odnos nekoliko pojmova i naziva povezanih sa slovima kako bi u poredbenomu pristupu jezicima različitih slovopisa i pravopisa od početka bilo jasno što se uspoređuje.

1. Slovo

Riječ *slovo* višeznačna je riječ, označava i pojam i tvorni lik. R. Simeon (1969) prenosi najrazličitija značenja riječi slovo, od kojih su neka obilježena: riječ, govor, glas u riječi, znak za glas u pisanju i tiskanju. Navodi i da je to grafički materijalni znak koji se može opaziti očima, alfabetski znak koji se rabi sam ili u kombinaciji s drugim znakovima da se označi fonem ili skupina fonema. Najtipičnija je odrednica pojma slovo pisani znak kojim se u pismu obilježava glasnik. Slova mogu biti dio riječi, pa se npr. hrvatska riječ *mi* ili španjolska *mi* 'moj' sastoji od dva slova: *m, i*. Jedno slovo može biti cijela riječ, npr. *i* kao veznik u hrvatskome i *y* kao veznik u španjolskome.

1.1. Slovo kao lik

Prototipno je slovo jednostavan lik bez dodatnih dijakritičkih znakova. Latinična se slova razlikuju oblicima koji se osnivaju na ravnim, prelomljenim i zaobljenim crtama različita smjera, zatvorenima, otvorenima ili djelomično zatvorenima, prelomljenima pod pravim ili oštrim kutom. Takva slova D. Brozović (1991) naziva *temeljnima*, dok slova s dijakritičkim znakovima naziva *izvedenima*. To pokazuje da naziv slovo može isključivati ili uključivati dijakritičke znakove,² i to na dva načina.

Slovo kao osnovni lik — Slovo može biti samo osnovni oblik, jednoslov bez dijakritičkih znakova. U tome se smislu npr. *c* smatra slovom, a niz od šest članova naveden u (1) smatra se jednim slovom — *c* s dodanim različitim dijakritičkim znakovima.

(1) č ć ç ċ ċ̇ ċ̈

Slovo kao lik s dijakriticima — Slovom može biti i sve što zauzima jedinstveni sljedbeni prostor, što znači da je slovo jednoslov s mogućim dijakritičkim znakovima. U tome su smislu šest članova niza navedenoga u (1) različita slova, sa slovom *c* ima ih ukupno sedam.

Kad se navedena razlika između temeljnih i izvedenih slova primijeni na španjolski i hrvatski, pokazuju se dvije mogućnosti: jedna je da se španjolsko *ñ* smatra slovom *n* s dodanom tildom, a druga da se *ñ* smatra posebnim slovom, različitim od *n*. Jednako tako hrvatsko *ć* i *č* mogu se smatrati slovom *c* s udesno ukošenom naderticom i kvačicom ili pak dvama različitim slovima.

²Neka fonografska pisma, kao arapsko i hebrejsko, otvornike ne iskazuju slovima, nego dijakritičkim znakovima, tako da su te dvije skupine glasnika likovno različite.

Ima dijakritika koji na drugačiji način pripadaju ili ne pripadaju slovu. Npr. u njemačkome i švedskome jeziku dijakritik na otvorničkim slovima (slovima kojima se bilježe otvornici ili vokali) daje izvedeno, dakle novo slovo. No u nekim jezicima otvornička slova nemaju dijakritike, poput španjolskoga i hrvatskoga, pa njihova pojava označava prozodijske razlike, što znači da je dodatak slovu, a ne dio slova.

Slovo kao stopljeni lik — Stopljena slova poput *æ* ili *œ* smatraju se posebnom vrstom slova jer nisu ni izvedena ni temeljna, ni dvoslovi.

Slovna obilježja — Slova se mogu razlikovati tvarno različitim obilježjima, poput veličine, debljine, uspravljenosti, izvora (rukopis, tisak). Primjeri najčešćih takvih obilježja navedeni su u (2).

- (2) i. različite veličine slova, npr. *a a a a a a a a a a*
ii. obično, kurzivno, ili masno pisana slova, npr. *a a a a*
iii. slova iz različite vrste pisma, npr. *a a a a a a a*
iv. velika i mala tiskana ili pisana slova, npr. *A i A* prema *a i a*

Od obilježja navedenih u (2) samo (2.iv) imaju posebnu ulogu jer su to u latinicama dvije inačice istoga slova, mala i velika kao svojstven oblik, ne samo slova različitih veličina. Provotna su slova bila samo velika, mala su nastala poslije. U fonetskoj abecedi likovi “a” i “a” predstavljaju različite glasove.

1.2. Slovo kao jedinstven prostor

Slovo može biti jednostavna pisana jedinica okružena bjelinom. Tako su npr. *d, n, l, j* četiri različita slova koja zauzimaju jedan slovni prostor, odnosno slovno mjesto. Prototipno je slovo jednoslov.

1.2.1. Jednoslov

Većina se slova u latiničkim pismima sastoji samo od jednoga sljedbenoga lika, jednočlana su. Takva se slova nazivaju *jednoslovi*, npr. *a, m, p, t*. Nazivaju se i *monografi*. Kako je to prototipni slučaj, ona se trebaju nazvati jednoslovom samo kad ih je potrebno razlikovati od višečlanih. Npr. u španjolskome ih nije potrebno zvati jednoslovima jer su u njemu sva slova jednoslovi, ali ih je potrebno tako nazvati kada se uspoređuje s hrvatskim.

1.2.2. Višeslov

Katkad se slovom smatra zajedništvo dvaju ili više dijelova, tj. višečlano zajedništvo. Ona su višeslovi. Takva se slova nazivaju i *poligrafima* (eng. *multigraph*).

Dvoslovi — Višeslovi mogu biti *dvoslovi* ako se sastoje od dva slova, npr. *lj*, *nj*, *dž*, *je* u hrvatskome, *sh* u engleskome (npr. *ship*, *fish*), *ch* u španjolskome (npr. *leche*). Nazivaju se i *digrafi*.

Troslovi — Višeslovi mogu biti i *troslovi* ako se sastoje od tri slova, npr. *sch* u njemačkome (npr. *schoen*), *eau* u francuskome (npr. *château*), *tch* u engleskome (npr. *watch*), *ije* u hrvatskome (npr. *dijete*). Nazivaju se i *trigrafi*.

Katkad višeslovi mogu biti i četveroslovi, poput *eaux* u francuskome (npr. *beaux*), *tsch* u njemačkome. Nazivaju se i *tetragrafi*.

Višeslov kao niz slova — Višeslovi koji predstavljaju jedan glasnik, tj. jedinstveni fonem, u nekim se jezicima smatraju sljedovima slova, a ne jedinstvenim grafemima, npr. u engleskome *sh*, njemačkome *sch*. U abecediranju dolaze unutar prvoga slova prema abecednomu redu. Tako je danas i u španjolskome. Kad su višeslovi shvaćeni kao niz slova, sami nisu slovo. Slovo je samo jednoslov. Jedinice sastavljene od dvaju slova koje se nazivaju dvoslovom i ostali višeslovi jednostavno su nizovi odvojenih slova koji imaju zajedničku ulogu, a ne objedinjen pojam kao kad je dvoslov shvaćen kao jedno slovo. Navedeni su primjeri hrvatskoga i španjolskoga dvoslova *lj* i *ll* u takvom shvaćanju nizovi sastavljeni od dvaju slova, hrvatski od dvaju različitih slova: *l* i *j*, a španjolski dvaju istih slova: *l* i *l*.

Višeslov kao slovo — Višeslovi mogu biti shvaćeni kao posebna vrsta slova, složena od dva ili više članova, odnosno dijelova. Tako je u drugoj skupini jezika gdje su višeslovi jedinstvene jedinice i jedinice abecede, npr. *ch* u češkome, *dzs* u mađarskome. Stoga se u abecediranju, npr. u rječnicima, nalaze iza riječi koje počinju samo prvim dijelom dvoslova ili troslova, u češkom *ch* dolazi nakon *h*. Tako je danas u hrvatskome *lj* dolazi nakon *l*, odnosno niza *lu*, *nj* nakon *n* odnosno niza *nu*, npr. *niz*, *no* . . . *nutkati*, *njakati*. Tijekom opismenjavanja hrvatskoj se djeci govori da su u hrvatskome slova npr. *u*, *b*, *v*, ali i *lj*, *nj* i *dž*. Ako i drugi jezik ima dvoslove koje shvaća kao slova, može ih se jednostavno usporediti. Kada su dvoslovi *ch* i *ll* još bili dio španjolske abecede, hrvatski dvoslov *lj* i španjolski dvoslov *ll*, od kojih oba predstavljaju jednak fonem / λ /, razlikovali su se samo u tomu što im je drugi član, odnosno drugi dio hrvatskoga slova bio različit od prvoga, a u španjolskomu su oba bila ista.

1.3. Slovo kao zapis glasnika

Slovo može biti određeno odnosom prema glasnicima koje predstavlja bez obzira na to imaju li razlikovnu ulogu. Tako slova mogu predstavljati glasnike, tj. fonove, bili oni alofoni nekoga fonema ili ne. Na tome načelu počivaju fonetske abecede i fonetska slova. Fonetska se abeceda često naziva i fonetskom transkripcijom, a fonetska slova fonetskim znakovima.

1.3.1. Jednoglasnička slova

Slova mogu biti jednoglasnička, tj. predstavljati samo jedan glasnik. Drugim riječima, u čitanju jednoglasničkomu slovu odgovara samo jedan glasnik. To je najčešća, prototipna vrsta slova, zato ih i nije nužno posebno nazivati. R. Simeon (1969) navodi da se takva slova nazivaju jednostavnima.

1.3.2. Raznoglasnička slova

Jedno slovo katkad može predstavljati različite glasnike. Npr. *d* u hrvatskome pismu najčešće predstavlja /d/, ali katkad i /t/ kao u *predtematski*, *predteorijski* ili /c/ kao u *predsjedati*. Slovo koje se ostvaruje različitim glasnicima bilo bi *raznoglasničko slovo*, poput *c* koji predstavlja *c* ili *k*. Raznoglasničko je slovo rubnije zbog odstupanja od ideala jedno slovo = jedan glasnik.

1.3.3. Višeglasnička slova

Slova katkad mogu predstavljati nekoliko glasnika koji slijede u izgovoru, najčešće dva, npr. $x = ks$, $\Psi = ps$. To bi bila *višeglasnička slova*, npr. $x = ks$. Višeglasničko je slovo rubnije od raznoglasničkoga jer je znatno rjeđe i zato što odstupa od prototipnoga sklada u broju (jedan = jedan).

R. Simeon (1969) za njih donosi naziv *dvostruka slova* “koja predstavljaju dva glasa koja dolaze zajedno u izgovoru”. No kako dvostruko slovo s jedne strane označava i digraf ili dvoslov, tj. “dvoznačno slovo koje se sastoji od dva znaka” (Simeon 1969), a s druge dva ista slova, tj. udvojena slova npr. *zz*, *dd*, predlaže se *višeglasničko slovo* kao jednoznačni naziv.

Iako rijetka, višeglasnička su slova za hrvatski važna, ne samo povijesno zbog glagoljice, nego i zbog tzv. jata koji se još (prečesto) spominje u suvremenoj fonologiji i grafologiji. Slovo nazvano jatom *ě* u nekim hrvatskim dijalektima označava jednoglasnik: *i* ili *e*, u drugima označava dvoglasnik: *ie*, u trećima označava sljedove od dva ili tri glasa: *je* ili *ije*.

1.3.4. Bezglasničko slovo

Neki jezici zbog tradicionalnih razloga imaju tzv. nijema slova, slova koja se glasovno ne ostvaruju. Takvo je bezglasničko slovo npr. *h* u francuskomu jeziku i drugim romanskim jezicima.

1.4. Slovo kao jedinica abecede

Abecedno redanje slova vrlo je važna ljudska djelatnost ne samo za pronalaženje riječi u rječnicima, nego i u svakodnevnim pretragama popisa, u popisima ljudi (najčešće po prezimenima) itd. Kako se tijekom opismenjavanja uči i abeceda, abecedno članstvo pojedinoga slova daje mu status i u poimanju njegovih izvornih govornika. Stoga je jedna od vrlo važnih odrednica slova povezana s abecedom: slovo je “grafem u abecednom sustavu pisanja i kao takvo osnovna jedinica svake abecede” (Brozović 1991). To znači da jednaki grafijski oblici jesu slova ako su dio abecede, a nisu slova ako nisu dio abecede. Upravo je u ovome poimanju jedna od glavnih poteškoća govornika različito ustrojenih abeceda kad se susretnu s fonološkim sustavom onoga drugoga jezika u čitanju i pisanju, kakve su npr. hrvatska i španjolska. U nekim se abecedama navode samo temeljna slova, u drugima temeljna i izvedena, a u trećima i dvoslovi ili troslovi.

1.5. Slovo prema grafemu, grafu i alografu

Kad se promatra jedno slovo i njegov ostvaraj, može se reći da su *g* i *G* dvije različite inačice slova *g*, tako je npr. u hrvatskoj i španjolskoj abecedi. S druge točke gledišta to su dva različita slova, malo *g* i veliko *G*, tako je npr. u fonetskoj abecedi gdje je *g* zvučni jedrenik (velar), a *G* resičnik (uvular).

1.5.1. Slovo i grafem

Grafem se često rabi kao istoznačnica nazivu slovo, u hrvatskomu i u drugim jezicima (npr. *letter*, *letra*, *der Buchstabe*) gdje se rabe istovrijednice, npr. Badurina, Marković, Mićanović (2007) ili navod sa stranice RAE u (3). Pri tomu je riječ *slovo* domaći, a *grafem* međunarodni stručni naziv, npr. *Slovo je osnovna jedinica pisma koje se naziva grafija, a njegova je osnovna jedinica grafem* (Jojić 2006: 9). Sama je riječ *grafem* višeznačnica, no raščlamba njezinih značenja izlazi iz okvira ovoga rada (o tome piše u članku M. Musulin u ovome broju). Treba samo reći da u širem značenju predstavlja najmanju grafičku jedinicu sustava pisanja nekoga jezika, u nešto užemu najmanji razlikovni znak nekoga sustava pisanja (npr. Trask 2005, Crystal 2011). U ovomu će se radu pokušati pokazati da slovo i grafem nisu istoznačnice jer im je opseg sadržaja različit.

Kroatisti nazive grafem i slovo znaju rabiti u istome tekstu kao istoznačnice. Kad je slovo isto što i grafem, jednoslovi, dvoslovi ili troslovi vrste su slova. Tada se sva slova dijele na jednočlana i višečlana (dvočlana, tročlana. . .), a dvoslov je jedno višečlano slovo. Dakle, ako se slovom smatraju višeslovi, kao što to npr. čini Lj. Jojić (2006) navodeći da se slova u hrvatskome dijele na četiri kategorije: temeljna, izvedena, dvoslove i troslove, onda su slovo i grafem u značenju ‘lik fonema’ istoznačnice.

Iako se ovo ne mora činiti jako različitim, poimanje slova samo kao jednoslova ili i kao dvoslova bitno je za problem o kojemu se govori u ovome radu. Naime, prema shvaćanju da su slova samo jednočlani ili jednosložni znakovi — dvoslovi nisu slova, nego samo grafemi. kao što se govori na službenoj stranici RAE, tj. Kraljevske akademije za jezik, prevedeno u (3).

- (3) “Samo su grafemi, odnosno jednosložni grafički znakovi, prava slova. Iz toga razloga sljedovi grafema koji se upotrebljavaju kako bi predstavili određene foneme, kao *ch*, *ll*, *gu* (ispred *e*, *i*), *qu* (ispred *e*, *i*) i *rr*, ne mogu biti dio abecede. Iako oni predstavljaju foneme (. . .), taj argument ne vrijedi iz modernoga poimanja slova ili grafema kao najmanjih razlikovnih jedinica grafemskoga sustava neovisno o tome predstavljaju li same po sebi jedinicu fonološkoga sustava ili ne. (. . .) Promjena se sastoji u tome da se abeceda smanji na svoje temeljne sastavnice, s obzirom na to da su digrafi (dvoslovi) ionako kombinacije dvaju slova, koja su već sama po sebi uključena u navedeni inventar. Time se španjolski prilagođava ostalim jezicima s abecednim zapisom u kojima se slovima abecede smatraju samo jednosložni znakovi, iako se u svim tim jezicima rabe određene kombinacije grafema kako bi predstavili određene foneme.”

1.5.2. Slovo i graf

Graf je najmanja razlučiva jedinica u nizu pisanoga ili tiskanoga jezika (npr. Finch 2005), uključujući i elektronički, usporediv s fonom u fonologiji. *Graf* se često poistovjećuje sa *slovom*, i u hrvatskome i u drugim jezicima, npr. *graph* i *letter* u engleskome, *graf* i *letra* u španjolskome.

Međutim, slovo postoji kao pojam i kao tvorni oblik pa su tako spomenuti *g* i *G* u svakomu slučaju dva različita grafa jer se graf odnosi samo na tvorni lik, ne na pojam slova. Grafovi se mogu razlikovati različitim obilježjima pa su svi primjeri u (2) različiti grafovi.

Kako graf u užemu smislu znači i različite tvarne slovne likove, uključuje i one kojima se predstavlja jedan fonem, poput *c* i *k* za fonem /k/. U tome se značenju pojavljuje i naziv *alograf*, ali povezan s fonemom koji ostvaruje, dok se graf promatra i neovisno.

1.5.3. Slovo i alograf

Za razliku od grafa koji je i samosvojan pojam, pojam alografa povezan je s grafemom. *Alograf* je pisana inačica grafema u pojedinomu jeziku, bilo koji od skupine grafova za koji se smatra da pripada istomu grafemu. Dakle, alograf je pisani znak koji predstavlja jedan grafem, grafem se njime ostvaruje. Usporediv je s alofonima koji predstavljaaju jedan fonem. Kad je grafem shvaćen kao pisani lik fonema, može se ostvariti istim grafom ili različitim grafovima, kao što su npr. *v* i *b* za fonem /b/ u španjolskome. Isto se tako može ostvariti jednim grafom ili dvama, trima grafovima, npr. *s* ili *sch* za fonem /š/ u njemačkome.

Raspodjela alografa može biti obavezna, poput pisanja velikoga početnoga slova na početku rečenice, u osobnih imena, u njemačkome i svih imena itd., a može biti i slobodna.

I alograf je višeznačnica. Tim se nazivom označava i ostvarenje grafema istim ili različitim grafovima poput *c* i *k*. Alografima se katkad nazivaju i razlike poput *a* i *A* u latinici kao inačice slova, ostvarenje fonema u pismu, pa su u spomenutomu primjeru dvije inačice slova *g* i *G* alografi fonema /g/.

2. Kratki pregled slovopisnoga i pravopisnoga razvoja

U ovomu će se dijelu rada kratko predstaviti slovopisni i pravopisni razvoj obaju proučavanih jezika. Budući da pravopis kao sustav pravila koja određuju kako se rabe pismeni znakovi pri pisanju utječe i na slovopis, promjenama sustava slova kojim se bilježe glasnici može se utjecati na jezičnu svijest svojih govornika, posebno onih koji se susreću samo s promijenjenim stanjem. Na primjeru španjolskoga vidi se kako je društvenojezično važna odluka promijenila poimanje slova uslijed promjene abecede, što se još jasnije očituje kad ga se uspoređi s hrvatskim. Za takvu vrstu promjene u hrvatskomu još nema naznaka, iako je moguće da i hrvatski jednom pristane na sličnu promjenu, iz teorijskih i praktičnih razloga (poglavito računalnoga abecediranja).

2.1. Španjolski pravopis i slovopis

Španjolski se pravopis razvijao u nekoliko etapa još od 17. stoljeća. Svoju prvu kodifikaciju doživljava u 18. stoljeću kada je, ubrzo nakon nastanka (iz geopolitičkih razloga), Kraljevska akademija za jezik, kraticom RAE, uspostavila prve pravopisne norme. Dotad su postojala stalna neslaganja u pravilima pisanja: jedni su bili naklonjeniji fonemskom pravopisu, pokušavajući uskladiti pismo s izgovorom (fonološke struje), dok su drugi bili skloniji etimološkim kriterijima u izradi pravopisa i tako su zadržali grafiju kojoj je nedostajala usklađenost s izgovornim načelima toga doba, odnosno

stvarajući na taj način neku vrst hibridnoga i vrlo arbitrarnoga sustava. Rezultat je bila neujednačenost koja je samo otežavala i razumijevanje i pisanje. Od izlaska Pravopisa kastiljskoga jezika (*Ortografía de la lengua castellana*) 1854, čime je pod vodstvom Kraljevske akademije za jezik konačno standardiziran, pravopis je zapravo doživio vrlo malo izmjena. Od 1803. do 1994. digrafi *ch* i *ll* smatrali su se slovima abecede jer su predstavljali svaki po jedan glas. Tadašnja je španjolska abeceda (Vinja 1998) bila kao u (4), masno su napisana izbačena slova.

(4) Nekadašnja španjolska abeceda

a, b, c, ch, d, e, f, g, h, i, j, k, l, ll, m, n, ñ, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z

A, B, C, Ch, E, F, G, H, I, J, K, L, Ll, M, N, Ñ, O, P, Q, R, S, T, U, V,
W, X, Y, Z

Dvoslovi ili digrafi *ch* i *ll* tradicionalno su imali drugačiji položaj od ostalih digrafa jer predstavljaju jedini mogući grafički ostvaraj fonema koje predstavljaju. Dvoslov je i *rr* koji predstavlja jedinstveni fonem (višestruki treptajnik u *perro* ili *carro*). Ali za razliku od dvoslova *ch* i *ll* koji imaju svojstvenu fonemsku vrijednost i koji su se tijekom 19. i 20. stoljeća u abecednom redu zasebno premještali unutar abecede, dvoslov *rr* nikada se nije smatrao slovom abecede u Španjolskoj (iako je u južnoj Americi to bilo uobičajeno). Projekti pokušaja reforme grafije u potrazi za jedinstvenim pismom, od kojih se prvi spominju još u 18. stoljeću, dosada su uvijek bili odbačeni.

2.1.1. Reforma španjolskoga slovopisa

Međutim, radi homogenizacije španjolskoga sustava s ostalim jezicima, 1994. dogodila se za suvremene prilike bitna reforma. Informatizacijom i globalizacijom potreba za lakšim pretraživanjem abecednih popisa, osobito na međunarodnoj razini, postala je imperativ u odnosu na potrebe jezičnoga sustava određenoga jezika. Za vrijeme 10. kongresa Udruženja španjolskih akademija za jezik u Madridu 1994. dogovoren je jedinstveni latinični redoslijed zapisivanja abecede u kojoj se *ch* i *ll* ne smatraju samostalnim slovima, iako predstavljaju samostalne foneme. Kao posljedica toga riječi koje započinju s ta dva slova ili koje ih sadrže abecediraju se na odgovarajućim mjestima unutar *c* i *l*. Moglo bi se reći da se jaz između zapisivanja fonema grafemima s vremenom zapravo produbio, iako su postojale stvarne potrebe, ali i inicijative za jednoznačnijim grafemskim sustavom tijekom niza godina u španjolskoj jezičnoj tradiciji.

Izdanje španjolskoga pravopisa (*Ortografía de la lengua española*) iz 1999. napravljeno je u suradnji sa svim akademijama južne Amerike i Filipina. Suradnja mnogobrojnih akademija za španjolski jezik u zemljama u kojima je španjolski službeni jezik jamči kakvo takvo pravopisno jedinstvo. Međutim, fonološke promjene među različitim dijalektima španjolskoga jezika čine danas nemogućim stvaranje jedinstvenoga slovopisa utemeljenoga na izgovoru koji bi na primjeren način odražavao različitosti u jeziku. Većina prijedloga odnosi se na pojednostavljenje istoizraznih (homofonih) simbola koji se čuvaju iz etimoloških razloga.

Svehispaniski rječnik jezičnih dvojbi (*Diccionario panhispánico de dudas*) normativnoga je karaktera, a prvi je put izdan 2005. U sastavljanju rječnika zajedno sudjeluju 22 akademije španjolskoga jezika kako bi razriješile dvojbe vezane uz uporabu španjolskoga jezika u čitavoj zajednici hispanih govornika. Izlaskom novoga pravopisa 2010. potpuno je odbačeno pisanje *ch* i *ll* kao zasebnih slova, a objašnjava ga navod sa službene stranice RAE preveden na hrvatski u (3).

2.2. Hrvatski slovopis i pravopis

Hrvatska latinica naziva se i gajica po svojem reformatoru Lj. Gaju. Od ulaska štokavskoga u hrvatsku književnost krajem 15. stoljeća, što se smatra početkom današnjega književnoga jezika (npr. Težak, Babić 2009), iako oko toga postoje i prijepori, slovopisi su bili različiti (u jadranskim krajevima pod utjecajem talijanskoga, a u sjevernim mađarskoga jezika). I prije uspjeha pokušaja da se kao jedinstveni književni jezik umjesto triju narječja uzme štokavski bilo je pokušaja reformiranja pravopisa. Načelo B. Kašića da se svaki glasnik označuje istim slovom dijakritičkim je znakovima provodio P. R. Vitezović u 17. stoljeću, a Š. Budinić rabio je *č* i *ž*. Lj. Gaj 1830. izdaje *Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja*, gdje po starijoj hrvatskoj tradiciji i po uzoru na češko pismo reformira hrvatsku abecedu predlažući za svaki glasnik hrvatskoga jezika po jedan znak hrvatskoga latiničkoga pisma. U hrvatski je slovopis osim *c*, *s*, *z* uvrstio slova *č*, *ž*, *š*, *ň*, iz slovačkoga *l*, a uočio je glasnik za posebno slovo *ǰ*. Zadnja tri slova poslije su zamijenjena sa *nj* i *lj*, a I. Broz zamijenio *ǰ* s *dž*, po uzoru na poljski. Češko slovo *ł* Gaj je još na početku zamijenio sa *tj*, no ubrzo se umjesto toga počelo rabiti slovo *ć* iz poljskoga (Težak, Babić 2009). U zamjenu za češko *d*, koje je Gaj prepoznavao kao slova između *dj* i *gj*, još 1892. uzima se *đ*, koje se također i danas rabi u hrvatskoj abecedi.

S obzirom na to kako hrvatski jezik ima različit ostvaraj praslavenskoga glasa *jat* (*ije*, *i*, *e*), Lj. Gaj predložio je, po uzoru na svojega prethodnika I. Belostenca, jedinstveno slovo *ě*. Međutim, većina to slovo nije prihvaćala nazivajući ga podrugljivo “rogato *e*”. Poslije je zamijenjeno pisanjem /*ie*/,

a u novije doba /ije/ i /je/, što je otežalo njegovo zapisivanje i za izvorne govornike, a čitanje za neizvorne (npr. pisanje *prije* i *prijek* ne pokazuje da je prva dvosložna, a druga jednosložna riječ).

Hrvatski je pravopis zbog političkih previranja u posljednjem stoljeću doživio brojne promjene, što je dovelo do toga da danas još ne postoji jedan standardni pravopis koji bi bio propisan za sve govornike hrvatskoga jezika. Naime, postoji nekoliko pravopisa i dok se u osnovnim školama uglavnom rabi preporučeni Hrvatski školski pravopis (Babić, Ham, Moguš 2007), u srednjima je situacija raznolika. Baš zbog toga katkad se događa da se poneke jedinice pišu na dva načina, od kojih su katkad i oba dopuštena.

3. Slovopisi španjolskoga i hrvatskoga

Španjolski i hrvatski pišu se latinicom, ali joj je sastav djelomično različit. Idealna je situacija u pisanom jeziku kada je usklađenost između slovopisa i jezika takva da je moguće predvidjeti izraz iz samoga pisma, odnosno da je izvorni govornik u mogućnosti odrediti točan izgovor za svaki tekst, i obrnuto. Ni u španjolskomu ni u hrvatskomu jeziku nije sasvim tako.

Za suvremeni se hrvatski pravopis navodi da je fonološko-morfološki, ublaženo fonološki (Babić, Moguš 2009), umjereno fonološki (Trask 2005: 347), odnosno fonološki s morfološkim obilježjima. Španjolski bi pripadao u istoj skupini, ali mu je umjerenost ili ublaženost jača, tj. više je morfoloških obilježja.

3.1. Abecede

Abecede u oba jezika utemeljene su na latinici i sličnoga su opsega. Imaju jednak broj jednoslova.

3.3.1. Sastav

Španjolska se abeceda danas sastoji od 27 slova, malih i velikih, navedena je u (5) prema Vinja (1998). Hrvatska abeceda ima 30 jedinice, navedena je u (6) prema Babić, Moguš (2009), ona ima 27 jednoslova i 3 dvoslova. U obje su abecede jednaka slova napisana masno, njih je 22. Kurzivom su napisana jedinstvena hrvatska slova, a obično samo španjolska slova. Treba napomenuti da se prema Hrvatskomu školskomu pravopisu (Babić, Ham, Moguš 2007) *lj*, *nj* i *dž* kao velika slova pišu: *LJ*, *NJ*, *DŽ*.

(5) Španjolska abeceda

i. **a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, ñ, o, p, q, r, s, t, u, v,**
w, x, y, z

ii. **A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, Ñ, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z**

(6) Hrvatska abeceda

- i. **a, b, c, č, ć, d, dž, đ, e, f, g, h, i, j, k, l, lj, m, n, nj, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž**
ii. **A, B, C, Č, Ć, D, Dž, Đ, E, F, G, H, I, J, K, L, Lj, M, N, Nj, O, P, R, S, Š, T, U, V, Z, Ž**

U španjolskoj abecedi osim točke na *i* i *j* u malim slovima samo još jedno slovo ima dijakritički znak, *ñ*. Sva su slova jednoslovi. Španjolska abeceda nema slova kojima se zapisuju tri fonema /č/, /λ/, /r/, oni se zapisuju dvoslovima *ch*, *ll* i *rr*. Međutim, kako se ne smatraju jedinstvenim slovom nego nizom glasnika, ne dolaze abecedno posebno.

Kako su tri dvoslovi, bez njih hrvatska abeceda ima jednak broj kao i španjolska, 27. Uz točke na dva jednoslova *i* i *j* i dva dvoslova *lj*, *nj* kada su pisani malim slovima još pet hrvatskih slova ima dijakritički znak, jednoslovi *š*, *ž*, *č*, *ć*, *đ* i dvoslov *dž*. Hrvatska abeceda nema slova kojima se zapisuje fonem /ie/ (o njegovu položaju više u Jelaska 2005). Jedini fonemski dvoglasnik u hrvatskomu jeziku zapisuje se dvoslovom *je* i troslovom *ije*, ali se oni većinom ne smatraju jedinstvenim slovom, nego nizom glasnika, a ne zauzimaju posebno mjesto u abecedi.

Dio hrvatske abecede nisu slova u riječima stranoga podrijetla kao *w*, *y* ili *x* u hrvatskim riječima poput *newyorški*, *wagnerijanci*, *x-ica*, *neki x*, *y*. Isto tako hrvatskoj abecedi ne pripadaju slova u stranim riječima, npr. njemačka slova s prijeglasom niti dvoslovi poput *ch*, *th*, uključujući i dvoslove koji se pojavljuju umjesto njih po novomu njemačkomu pravopisu, npr. *ü* i *ue* u *münchenski*, *kölnski*, *gotheovski* ili *muenchenski*, *koelnski*, *goetheovski*.

3.1.2. Imena slova

U (7) i (8) navedena su imena španjolskih i hrvatskih slova. Podudarna su napisana masno, njih je 12. Kurzivom su označena jednaka slova koja imaju različita imena.

(7) Imena španjolskih slova

a be ce de e efe ge hache i jota ka ele eme ene eñe o pe cu erre ese te u uve doble uve equis i griega zeta

(8) Imena hrvatskih slova

a be ce če će **de** dže đe **e ef ge ha i je ka el elj em en enj o pe er es eš te u** ve ze že

Vidi se da su sva hrvatska imena slova jednosložna, k tomu neka imaju odstup, druga ne (nego su otvoreni slog). Španjolskih je četrnaest dvosložnih, dakle više od pola.

Strana slova *q, w, x, y*, koja su španjolski jezikoslovci uvrstili u abecedu, u hrvatskome se nazivaju: *q — kve, w — dvostruko ve, x — iks, y — ipsilon*, a nalaze se na jednakim mjestima.

3.2.1. Redoslijed slova u abecedi

U hrvatskome slova *q w x y* nisu dio abecede iako se rabe ne samo u stranim riječima, nego i u pojedinim granama znanosti. Kad ih je stoga potrebno abecedirati, redoslijed im je kao i španjolski. Ostala strana (izvedena) slova nalaze se u abecedi na mjestima iza temeljnih od kojih su izvedena, što uključuje i slova iz grčkoga koja dolaze na kraju istovrijednih slova, tj. slova pisanih latinicom (Babić, Moguš 2009).

Iz toga proizlazi da navedena četiri hrvatska slova stranoga podrijetla, iako ne pripadaju hrvatskoj abecedi, imaju viši status nego ostala strana slova. Naime, ako nisu službeni dio abecede u opismenjavanju i predstavljanju slovopisa, imaju jasno redoslijedno mjesto, no to izvorni govornici moraju na drugačiji način učiti, ne ovladavanjem službene abecede koja ima 30 slova.

3.2.2. Tipovi slova u oba jezika

U oba se jezika slova mogu podijeliti u skupine. Oba jezika imaju jednoslove, 22 jednaka slova naslijeđena iz latinske abecede, navedena su u (9.i). Španjolski još ima četiri temeljna slova i jedno izvedeno iz *n* pomoću dijakritika, navedena u (9.ii). Hrvatski pak ima pet slova izvedenih pomoću dijakritika, navedena su u (9.iii).

- (9) i. a e i o u b c d f g h j k l m n p r s t v z
ii. q w x y ñ
iii. č ć đ š ž

Temeljna slova (jednoslovi) — Zajednička su 22 slova, pet otvorničkih: *a e i o u* i sedamnaest zatvorničkih: *p t k b d g, s z c f h, v m n l r j*. U širem smislu, u kojemu se grafem smatra jedinicom sustava za pisanje, svi su zajednički jednoslovi istovremeno i slova i grafemi, u užem smislu u kojemu se grafem smatra pisanim izrazom fonema, svi su jednoslovi obaju jezika i grafemi osim španjolskoga *h* koji je slovo, ali ne i grafem.

K tomu treba pribrojiti *q w x y*, koja su u španjolskome abecedna slova, iako se navodi da su rijetka, neka se pojavljuju samo u stranim riječima. U hrvatskome ona također postoje i rijetko se pojavljuju, ali kako nisu abecedna slova, djelomično su nepriznata slova.

Izvedena slova — I španjolski i hrvatski imaju slova s dijakritičkim znakovima: španjolski ima samo tildu \tilde i nadtočku nad malim slovima *i, j*: \cdot , a hrvatski ih ima više: nadtočku među malim slovima *i j lj nj* kvačicu \check , jednostruku kvačicu \acute i crticu $-$. Španjolski ima pomoću dijakritičkih znakova samo jedno izvedeno novo slovo: \tilde{n} , a hrvatski pet \check{c} , \acute{c} , \acute{d} , \check{s} , \acute{z} .

Velika i poluvelika slova — U tablici 2 vidi se da u hrvatskome osim velikih slova u koja pripadaju i oba velika člana dvoslova: *LJ, NJ, DŽ* postoje još i poluvelika slova (Jelaska, Novosel, Orlović 2003), tj. oblici dvoslova koji se pišu *Lj, Nj, Dž* kada treba pisati početno veliko slovo. Samo su takva poluvelika slova kao tiskana navedena u najnovijemu izdanju Hrvatskoga pravopisa ŠK (Babić, Moguš 2009). Hrvatski pravopis MH (Badurina, Marković, Mićanović 2007) navodi da dvoslovi imaju dva velika oblika: *Dž* i *DŽ*, *Lj* i *LJ*, *Nj* i *NJ*, od kojih su oba člana velika kad je cijela riječ napisana velikim slovima. Za španjolski nije bilo nužno govoriti o poluvelikim slovima budući da nema dvoslova u abecedi. U predreformiranomu razdoblju španjolskoga slovopisa postojala je samo jedna inačica velikih dvoslova, tzv. poluvelika.

3.2.3. Dvoslovi

Španjolski raspolaže s pet dvoslova (digrafa): *ch, ll, rr, qu, gu*, navedeni su u (10), s glasnicima koje predstavljaju, a posljednja dva i s nužnom okolinom. To se ne može iščitati iz abecede, odnosno tablice 1, nego se treba otkriti u napisanim riječima. Za današnje izvorne govornike španjolskoga u Španjolskoj to su dva slova, a ne jedno.

- (10) *ch* — /č/ bezvučni nepčani slivenik
ll — /λ/ nepčani bočnik
rr — /r/ višestruki treptajnik
qu — /k/ bezvučni jedreni zapornik (ispred e, i)
gu — /g/ zvučni jedreni zapornik (ispred e, i)

Hrvatski ima četiri dvoslova i jedan troslov, navedeni su u (15). Treba napomenuti da se prva tri dvoslova u hrvatskome pišu i velikim i poluvelikim slovima, što se vidi u tablici 3, dok su se dva španjolska dvoslova pisala kao poluvelika slova kad su bili dio abecede, što se vidi u (4). Međutim, dok su tri hrvatska višeslova ujedno i abecedna slova: *dž, lj, nj*, dvoslov *je* i troslov

ije nisu abecedna slova, kao što to nisu ni španjolski dvoslovi. Međutim, dvoslovi *lj*, *nj*, *dž* kao slova abecede izrazom su jednaki sljedovima *l+j*, *n+j*, *d+ž*, npr. *ljubiti* i *voljeti*, *tanje* i *izvanjezični*, *džezva* i *nadživjeti*.

- (11) dž — zvučni prednepčani slivenik
lj — nepčani bočnik
nj — nepčani nosnik
je — prednji pristupni dvoglasnik, kratki
ije — prednji pristupni dvoglasnik, dugi

Među hrvatske se dvoslove mogu ubrojiti i dvoslovi *dj*, *gj*.

Dj — Dvoslov *dj* pojavljuje se u tiskanim ili tipkanim tekstovima kada postoje tehnički razlozi za zamjenu slova *đ* dvoslovom *dj* (koji se abecedno smještaju gdje i *đ*). Osim svojedobno u pisanju pisaćim strojem, danas se *dj* češće pojavljuje u dopisivanju mobitelima ili računalom pa je rubniji hrvatski dvoslov.

Gj — Dvoslov *gj* pojavljuje se vrlo rijetko u tiskanim ili tipkanim tekstovima iz tehničkih razloga, a Brozović (2007: 23) navodi da postoji šezdesetak prezimena koja se po tradiciji i u službenoj uporabi pišu s arhaičnim dvoslovom *gj* (iako se pojavljuju i u inačici s *đ*) i da se taj dvoslov najčešće u abecednomu poretku kao slijed dvaju slova, a ne dvoslov (što znači jedno slovo). Ovo je sasvim ruban hrvatski dvoslov.

Dvoslovima treba pridodati alofonske inačice određenih fonema i drugih glasnika koje bi prema vlastitim razlikovnim obilježjima mogle imati status fonema, glas koji se bilježi dvoslovom *dz* neki lingvisti smatraju (rubnim) fonemom (Brozović 1991, Jelaska 2004), ali takvih je primjera svega nekoliko.

Dz — Dvoslov *dz* pojavljuje se u pojedinim riječima iz hrvatskih dijalekata i nekim stranim imenima (npr. *brondza*, *Ševernadze*).

Zz — Dvoslov *zz* pojavljuje se u nekim češćim riječima stranoga podrijetla i imenima za piskave glasnike /z/ ili /c/, npr. *mezzosopran*, *pizza*.

3.3. Prozodijski dijakritički znakovi

Oba jezika imaju i dodatne dijakritičke znakove na otvorničkim slovima. Taj je dijakritik samo dodatak, ne smatra se dijelom slova. Oba jezika katkad dijakritičkim znakovima označavaju prozodeme: španjolski samo ´, hrvatski još ` . Zajednička je prozodemska oznaka ´, ali ima drugačije značenje u svakomu od jezika. Španjolski njime označava udar, i to odstupanja od općega pravila raspodjele udara.

Španjolski — Opće je pravilo španjolskoga jezika da udar, razlikovno naglasno obilježje, ima stalno mjesto. Udar se pripisuje zadnjemu slogu ako riječ završava bilo kojim zatvornikom osim *n*, *s*, a predzadnjemu ako završava otvornikom ili zatvornicima *n*, *s*. Stoga se taj udar ne bilježi. Međutim, bilježe se odstupanja, npr. *cárcel*, *étnico*, *yeísmo*.

Hrvatski — Hrvatski u običnim tekstovima katkad ima označenu dužinu iz razlikovnih razloga, npr. glavā u genitivu množine kako bi se razlikovala od nominativa jednine. Katkad hrvatski ima i naglaske da se razlikuju rjeđe homonimne riječi, npr. *kôd* kao sustav, oznaka od prijedloga *kod*. Iz tehničkih se razloga katkad umjesto znaka za dugosilazni naglasak bilježi cirkumfleksom, npr. *kôd* umjesto *kôd*. U stručnim tekstovima mogu se pojaviti i svi naglasni znakovi: ` ` ^ ´, uključujući znak za kraćinu ˇ.

4. Odnos slova u abecedama dvaju jezika i fonema

U oba jezika nekim se slovima abecede prikazuje samo jedan fonem, no ima i drugačijih slučajeva.

4.1. Tablice sa slovima, fonemima i primjerima

U tablici 1 prikazana je španjolska abeceda zajedno s fonemima koje grafički prikazuje primjerima riječi u kojima se to slovo nalazi i prijevodu na hrvatski. Masno su napisana slova kojima se može zapisati više fonema (**c g l r w y**), masno koso slovo koje predstavlja niz fonema (**x**), a kurzivom slovo bez fonema (*h*), nijemo slovo, koje je bezglasničko kad je bilo u kojemu susjedstvu osim kao dio dvoslova *ch*.

U tablici 2 prikazana je hrvatska abeceda s primjerima riječi i prijevodu na španjolski. Masno su napisana slova kojima se sustavno može zapisati više fonema (**t d s š**), koso slova koja predstavlja i niz fonema (*dž lj nj*).

4.2. Nepodudarnost slova i fonema u dva jezika

Kao što je vidljivo iz tablica i navedenih primjera, u španjolskome jeziku postoji nepodudarnost između slova i fonema koja slova predstavljaju, iako ona nije tako velika kao što bi se to moglo reći za engleski i francuski, gdje jedan fonem može biti predstavljen s tri ili više slova.

Malo slovo	Veliko slovo	Fonem	Primjer	Prijevod
a	A	/a/	<i>rama</i>	grana
b	B	/b/	<i>burro</i>	magarac
c	C	/θ/	<i>cera</i>	vosak
		/k/	<i>cama</i>	krevet
		/č/	<i>coche</i>	auto
d	D	/d/	<i>dedo</i>	prst
e	E	/e/	<i>escuela</i>	škola
f	F	/f/	<i>facultad</i>	fakultet
g	G	/g/	<i>ganso</i>	guska
		/x/	<i>gemir</i>	cviliti
h	H	-	<i>hoy</i>	danas
i	I	/i/	<i>isla</i>	otok
j	J	/x/	<i>jamás</i>	nikad
k	K	/k/	<i>kilo</i>	kilogram
l	L	/l/	<i>leche</i>	mlijeko
		/λ/	<i>llegar</i>	doći
m	M	/m/	<i>mesa</i>	stol
n	N	/n/	<i>novedad</i>	novost
ñ	Ñ	/ɲ/	<i>soñar</i>	sanjati
o	O	/o/	<i>obstruir</i>	ometati
p	P	/p/	<i>pedir</i>	moliti
q	Q	/k/	<i>querer</i>	voljeti; željeti
r	R	/r/	<i>pero</i>	ali
		/ɾ/	<i>perro</i>	pas
s	S	/s/	<i>salir</i>	izaći
t	T	/t/	<i>tomar</i>	uzeti
u	U	/u/	<i>uva</i>	grožđe
v		/b/	<i>volver</i>	vratiti se
w	W	/u/	<i>hawaiano</i>	Havajac
		/w/	<i>whiskey</i>	viski
x	X	/k/ +	<i>aproximadamente</i>	otprilike
		/s/		
y	Y	/j/	<i>yema</i>	žutanjak
		/i/	<i>y</i>	i
z	Z	/θ/	<i>zorra</i>	lisica

Tablica 1. Španjolska abeceda i fonemska vrijednost znakova

Mala slova	Velika slova	Poluvelika slova	Fonem	Primjer	Prijevod na španjolski
a	A		/a/	auto	coche
b	B		/b/	baka	abuela
c	C		/c/	cipela	zapato
č	Č		/č/	čudotvorac	milagrero
ć	Ć		/ć/	ćuk	autillo
d	D		/d/	djed	abuelo
đ	Đ		/đ/	đak	alumno
dž	DŽ	Dž	/ž/	džep	bolsillo
e	E		/e/	etnik	étnico
f	F		/f/	fakultet	facultad
g	G		/g/	glava	cabeza
h	H		/x/	hrčak	hámster
i	I		/i/	igla	aguja
j	J		/j/	jama	hoyo, pozo
k	K		/k/	krava	vaca
l	L		/l/	lak	laca; barniz; esmalte
lj	LJ	Lj	/λ/	ljubav	amor
m	M		/m/	more	mar
n	N		/n/	novost	novedad
nj	NJ	Nj	/ɲ/	sanjati	soñar
o	O		/o/	otvoriti	abrir
p	P		/p/	pisati	escribir
r	R		/r/	reći	decir
s	S		/s/	sol	sal
š	Š		/š/	šuma	bosque
t	T		/t/	trava	hierba
u	U		/u/	um	mente
v	V		/v/	vatra	fuego
z	Z		/z/	zatvor	cárcel
ž	Ž		/ž/	žaba	ran

Tablica 2. Hrvatska abeceda i fonemska vrijednost znakova, s primjerima

Za razliku od hrvatskoga, u kojemu je mnogo lakše predvidjeti kojim će slovom biti zapisan koji fonem, u španjolskome nije uvijek moguće odrediti kako se zapisuje neka riječ prema onomu kako se ona izgovara, iako je uvijek moguće odrediti izgovor prema slovnomu zapisu.

Jedan je od izvora problema što neka pojedinačna slova (*c*, *g*, *l*, *r*, *y*) predstavljaju dva ili tri različita fonema, kao u (8.i), dok jedno slovo (*h*) uopće ne predstavlja fonem, kao u (8.iii), a drugo (*x*) umjesto jednoga predstavlja dva fonema (*ks*), kao u (8.ii). Iz popisa fonema i primjera u

tablici 1 može se zaključiti da postoji šest slova kojima se zapisuju otvornički glasnici (*a e i o u y*, pri čemu *y* može biti i zatvornik), sedam ih je kojima se zapisuju zvonačni glasnici (*m n ñ l r w y*, pri čemu *w* i *y* mogu biti otvornici, a *l* i *r* dio dvoslova kojim se iskazuju različiti tekući glasnici), jedno je slovo nijemo (*h*), a s ostalih 14 pišu se zatvornički glasnici (*b/v d g p t k/q/x; c; f s z j*).

Drugi je problem što se neki fonemi zapisuju pomoću više od jednoga slova. Različite vrste nepodudarnosti između fonema i slova u španjolskomu, poput onih navedenih u uvodnomu dijelu rada, mogle bi se svrstati u nekoliko skupina. Sa stajališta čitanja nepodudarnosti su navedene u (12), a sa stajališta pisanja u (13).

- (12) i. Jedno slovo = nekoliko fonema, npr. *c* predstavlja /k/ (*casa*) ili /θ/ (*cera*)
ii. Jedno slovo = niz od dva fonema: *x* predstavlja /ks/ (*exámen*)
iii. Jedno slovo nema fonološki parnjak: u riječi *hoy*

- (13) Isti fonem = dva ili više slova, npr. /x/ predstavljaju *g, j, x* u *gente, jarabe y México*

Treći je problem što u španjolskomu sustavu niz od dva slova katkad predstavlja jedan fonem, npr. /č/ i /k/ predstavljaju *ch* i *qu* u *coche y queso*.

Dakle, načelo da jednomu fonemu odgovara jedno slovo u španjolskome jeziku ne djeluje, iako je baš to bio razlog što se većina prijedloga za promjenama unutra španjolskoga pravopisa odnosila baš na pitanje usklađivanja odnosa fonem-slovo, odnosno pokušaja da se stvori sustav koji bi jednoznačno odgovarao vezi jedan fonem jedno slovo. Tijekom povijest pokazalo se da je to nemoguće, što zbog fonetskoga razvoja jezika, što zbog dijalektalnih razlika (obzirom da se španjolski govori u više od dvadeset zemalja diljem svijeta).

4.2.1. Slova koja mogu predstavljati različite foneme u španjolskomu

Slovo c — Ispred *a, o, u* slovo *c* (*comer, claro...*) predstavlja zapornik /k/, npr. *cama*.

Ispred *h*, odnosno zajedno s njime kao dvoslov, slovo *c* predstavlja /č/, npr. *coche*.

Ovisno o zemljopisnomu podrijetlu govornika može predstavljati i druge foneme: međzubnik /θ/ ispred *e, i* u riječi *cera, cisne*, ali i nepčanik /s/. Naime, u nekim zemljama i područjima (južne Amerike) govornici umjesto međzubnika /θ/ izgovaraju /s/. Ta se pojava naziva *seseo*. Zamjenski glasnik *s* zapisuje se sa *c* (ispred *e* i *i*), *s* i *z*.

Slovo z — Slovo *z* predstavlja dva različita fonema: međuzubnik /θ/ i tjesnačnik /s/ (*zapato*, *mozo*) u područjima tzv. *sesea*.

Slovo g — Ispred *a*, *o*, *u*, ispred zatvornika te u grupi *gu* ispred *e* i *i* slovo *g* predstavlja fonem /g/, npr. *ganso*, *guapo*, *Guernica*. Ispred *e* i *i* slovo *g* predstavlja fonem /x/, npr. *gemelo*.

Slovo j — Slovo *j* predstavlja fonem /h/. Ono nije ni malo problematično sa stajališta španjolskih izvornih govornika, ali jest za hrvatske govornike jer u hrvatskomu predstavlja fonem /j/.

Slovo y — Slovo *y* predstavlja dva fonema, /i/ i /j/, s njihovim alofonskim inačicama, npr. /i/ (*hoy*) te /j/ u *rey*. Budući da može predstavljati i zatvornik i otvornik, u španjolskoj jezičnoj tradiciji naziva se i poluotvornikom, odnosno poluzatvornikom jer je najčešće nenaglašeni alofon otvornika i vezuje se za dvoglasnike i troglasnike (Quillis 2005).

Slovo l i dvoslov ll — Samo slovo *l* predstavlja isključivo fonem /l/. Udvojeno *ll*, koje je nekadašnje slovo abecede *elle*, a danas samo grafem, predstavlja drugi fonem — bočnik /λ/. To slovo može predstavljati i nepčanic /j/ u područjima gdje se govori tzv. *yeísmo*, npr. *bello*, *cigarillo*. Članovi Akademije u Svehispanskomu rječniku dvojbi napominju da se danas na širem području Španjolske i hispanojezičnoga dijela Amerike, odnosno u većini hispanskih zemalja, bočnik /λ/ izgovara kao nepčani zvonačnik /j/, na početku riječi, dok se na kraju riječi izgovara kao /i/. Ta se jezična pojava naziva *jeizmom* (šp. *yeísmo*). Sklonost fonetskoga izjednačavanja glasnika predstavljenih slovima *ll* i *y* na sve veća područja čini da je jeizam postao fenomen koji je prihvaćen čak i u eksplicitnoj jezičnoj normi. Španjolska akademija za jezik naglašava da još postoje mjesta gdje se čuva razlika u izgovoru između /λ/ i /j/, a standardna norma još čuva tu opoziciju. (U Argentini se *y* i *ll* čitaju /ž/.)

Slovo r te dvoslov rr — Dvoslov *rr* predstavlja višestruki treptajnik (vibrant) /r/ sličan samoglasnomu *r* u hrvatskomu jeziku, ali na početku riječi te ispred zatvornika koji pripada sljedećemu slogu predstavlja /r/, glasnik sličan hrvatskome *r* među otvornicima.

Slovo w — U španjolskome se *w* uglavnom nalazi kod riječi stranoga podrijetla, također može predstavljati dva fonema. U riječima germanskoga podrijetla ima vrijednost otvornika /u/, npr. *wagneriano*, a u riječima engleskoga podrijetla, npr. *whisky*, ima vrijednost dvousnenoga zvučnoga /w/, npr. *whisky*, *wáter*.

4.2.2. Slova koja mogu predstavljati različite foneme u hrvatskomu jeziku

Hrvatski fonološki sustav djeluje znatno bliže omjeru jedan = jedan od španjolskoga jer se jedan fonem gotovo uvijek bilježi jednim slovom. Ipak postoje odstupanja od toga. Jedno je zapisivanje neslogotvornoga *r* istim slovom kao i slogotvornoga (Badurina, Marković, Mićanović 2007), ako ga se smatra fonemom, nizova slova *n+j*, *l+j*, *d+ž*, *i+j+e* koji se ne mogu ni po samoj okolini razlikovati od dvoslova *nj*, *lj*, *dž* te troslova *ije* (npr. *inje* i *injektiv*, *podžoniti* i *odžalovati*, *prijek* i *prije*), svih zamjenskih fonema na morfološkim granicama koji se ne zapisuju (npr. slovom *n* označava se /m/ u jedanput), poput zapisivanja jednoga fonema kao /c/ dvama slovima: *ds* i *ts* i slično.

Kao što je već rečeno, hrvatski ima osebujan pristup višeslovima: samo su tri dvoslova dio abecede, ali za njih postoje trostruki oblici po veličini. Osim abecednih hrvatski ima i druge dvoslove, iako su oni znatno rubnija pojava nego u španjolskome. Iznimka bi bilo znatno više kada bi u opis ušle brojne riječi iz stranih jezika jer u nekim riječima slova predstavljaju i druge foneme, npr. *s* u *Habsburgovci* /habzburgovci/, *jurisdikcija* /jurizdikcija/, *x* u *x-ica* /iksica/, *au* u *restaurant* /restoran/, *i* u *file* /fail/. One i slova koja se u njima pojavljuju, poput *x*, *w*, *y*, nisu ni blizu ulasku u hrvatsku abecedu.

4.3. Odnos slova i fonema

Oba jezika imaju slova koja se redovito predstavljaju jedan fonem. U hrvatskome je više takvih slova nego u španjolskome. Oba jezika imaju slova koja se katkad ili redovito predstavljaju dva ili više fonema. U španjolskome je više takvih fonema nego u hrvatskome. Oba jezika imaju foneme koji se zapisuju samo jednim grafemom, bilo slovnim, bilo dvoslovnim. Hrvatski ima više takvih fonema ukupno, ima i jedan troslov, ali španjolski ima više dvoslovnih fonema nego hrvatski.

Španjolski ima tri fonema za koje ne postoje slova u abecedi, nego samo nizovi slova kao grafemi, dok hrvatski ima četiri takva fonema, ali za tri od njih postoje abecedna slova, dok samo za jedan ne postoji abecedno slovo, nego dva niza, dvoslov i troslov. No sva španjolska tri fonema imaju jedinstvenu raspodjelu slova: *rr* i *ll* udvajaju zatvorničko slovo, a slijed *ch* pojavljuje se samo za fonem, dok se u hrvatskomu iz same raspodjele ne razlikuje slovo abecede i niz. S druge strane, u španjolskome se za neke nizove slova tek po raspodjeli može zaključiti koje foneme predstavljaju.

U španjolskome je fonemski sustav više neusklađen sa slovopisom, što donekle ovisi i o području gdje se govori jer je španjolski službeni jezik sa

znatno većim brojem govornika u većem broju država. U standardnome španjolskome postoji sedam slova koji mogu predstavljati više različitih fonema (Alarcos Llorach 1968) i jednako toliko fonema koji mogu biti zapisani različitim slovima, a koji su u strogoj međuovisnosti s vlastitim kontekstom. Njihov odabir ovisi o raspodjeli, tj. glasnicima u okolini i njihovu zapisu. Od ukupno 27 slova španjolske abecede i 24 fonema trećina slova ili fonema zahtijeva određeno lingvističko znanje (čak je i kod govornika kojima je španjolski materinski jezik, primjerice problem *b/v*) da bi ih se točno zapisalo ili izgovorilo. Drugim riječima, u španjolskome ima gotovo trećina slučajeva da jedno slovo redovito, ovisno o svojoj okolini, može predstavljati više fonema, a može i ne predstaviti nijedan fonem.

5. Odnos slova i srodnih naziva

U jezičnomu sustavu fonem se ostvaruje glasnikom, a zapisuje grafemom, koji može biti bliskoznačnica, ali uvijek nije istoznačnica riječi slovo.

5.1. Odnos slova i grafema

Španjolski pokazuje da je u njemu opseg pojma slovo uži od pojma grafem jer su slova jednoslovi, a među grafeme pripadaju i dvoslovi.

Kako je slovo najmanja sljedbena jedinica koja je dio abecede, ono može biti u različitu odnosu prema grafemu definiranomu kao pisani izraz fonema. Iz teksta je u ovomu radu jasno da slovo u odnosu na grafem može biti kao u (14).

- (14) — isto (hrvatski izraz za međunarodnicu koja je stručni izraz)
— uže (uključuje sve jednostavne grafeme i dijelove složenih)
— različito (uključuje sve jednoslovne i višeslovne grafeme te slovne negrafeme)

5.2. Fonemska slova

Moglo bi se reći da među slovima postoje fonemska slova i nefonemska slova. *Fonemska slova* bilježe foneme nekoga jezika (npr. *a*, *z*, *b*), nefonemska slova ne (npr. *h* u španjolskome). Jednoglasička, raznoglasnička, a uz njih i višeglasnička slova, u slučaju kada se govori o odnosu slova i fonema umjesto slova i glasnika, mogla bi se zvati i *jednofonemskim*, *raznofonemskim* i *više-fonemskim* slovima.

5.3. Abecedno slovo

Kao jedinica jezika sa slovopisom, odnosno grafijska jedinica, slovo je usko povezano na sadržajnoj razini s fonemima, a na izražajnoj grafemima. U svakomu slučaju, nije se jednostavno baviti slovopisom kojega određenoga jezika ako se ne uzmu u obzir i grafemi i fonemi koje taj slovopis predstavlja. Postoje različite vrste slova za koje je korisno imati naziv. Većina je već spomenuta u ovom radu, ali bi trebalo navesti još naziv — *abecedno slovo*.

Abecedno slovo potrebno je uvesti kao posebnu kategoriju u jeziku kako bi se jednim dijelom izbjegla višeznačnost riječi slovo i kako bi se objasnio odnos prema pojmu slovo koji proizlazi iz obilježja abecede materinskoga jezika izvornih govornika. Naime, na poimanje slova i grafema važan utjecaj ima abeceda kao službeni redoslijed slova koja se usvaja u školi tijekom opismenjavanja, ali i uči, čime djeluje na metajezičnu svijest. K tomu ona abecednim slovima daje određeni položaj, koji je društvenojezične naravi.

Kad je jedinica službenoga slovopisa pojedinoga jezika, slovo ima, dakle, priznato članstvo u kategoriji slova i propisan redoslijed i u tome ga smislu izvorni govornici smatraju pravim slovom. Taj je pojam potreban i kako bi se razlikovala slova iz abecede dvaju ili više jezika koja nemaju jednak položaj u svakomu jeziku, npr. u hrvatskome *w* nije abecedno slovo, u španjolskome jest, dok je u hrvatskome *lj* abecedno slovo, a u španjolskome *ll* nije (iako je prije također imalo status abecednoga slova), ali i kako bi se shvatilo da je potrebno donekle drugačije lingvističko znanje u čitanju utemeljno na poznavanju slova.

5.4. Višeslov

Dvoslov, troslov i ostali višeslovi prototipno su samo grafemi. Oni nisu slova, a ako jesu, izrazito su rubni članovi te kategorija. U mnogim jezicima višeslovi nisu dio abecede i ne smatraju se slovima, kao u španjolskomu jeziku. U nekim jezicima neki su višeslovi dio abecede, posebno je to slučaj s dvoslovima, kao u hrvatskomu jeziku. Neslovnu narav višeslova pokazuje i spomenuti oblik poluvelikih slova, i to ne samo postojanje dvaju oblika velikih slova (veliko i poluveliko slovo), nego i činjenica da postoji izbor kada dvoslov dolazi samostalno o čemu odlučuju grafostilistički zahtjevi (Badurina, Marković, Mičanović 2007: 3).

Neslovnu narav višeslova možda još više pokazuje činjenica da se u nekim slučajevima govori ne samo o četveroslovima ili tetragrafima (njem. *dsch*, mađ. *ddzs* u *bridzsel*), nego da postoje i petoslovi ili pentagrafi (njem. *tsch* u *Nietzsche*, ir. *omhai*), šestoslovi ili heksagrafi (njem. *schsch* u *Eschschoz*, ir. *oidhea*), čak i sedmoslovi ili heptagrafi (njem. *schtsch* u *Borschtsch*), bez obzira na sporenje jesu li to spojevi manjih višeslova ili jedan predugački

višeslov. Intuitivno se čini sasvim neprikladnim nazivati te duge višeslove slovom, a onda i sam dvoslov, iako je on najkraći od svih višeslova.

Stoga bi bilo vrlo korisno da se u stručnim radovima dvoslov kao i drugi višeslovi ne smatraju slovima, nego samo abecednim slovima ako to jesu te tako razlikuju od slova. Prema tomu su tri hrvatska dvoslova abecedna slova i grafemi, ali nisu slova. Ostali višeslovi iz oba jezika samo su grafemi, i to španjolski dvoslovi *ch*, *ll* koji više nisu (abecedna) slova te *qu*, *gu* koji nikada nisu bili slova, kao ni hrvatski dvoslov *je* i troslov *ije*.

6. Zaključak

Poteškoća s nazivom slovo proizlazi iz njegova prototipnoga ustroja, a posebno rubnih članova. Prototipno je slovo temeljno (nema dijakritičkih znakova), jednočlano (tj. jednoslov), dio abecede (tj. abecedno slovo), predstavlja česti fonem, u domaćim riječima, jednoglasničko (tj. predstavlja samo jedan fonem). Dalje su od prototipa slova izvedena pomoću dijakritika (jedno španjolsko i pet hrvatskih), slova koja nisu dio abecede, strana slova koja imaju poznato vlastito mjesto u abecedi i koja se tradicionalno pojavljuju u jeziku (latinska slova *q*, *w*, *x*, *y* u hrvatskome), višeglasnička slova, raznoglasnička slova te neglasnička slova. Rubnija su slova slova iz stranih abeceda za koja ne postoji točno određeno slovno mjesto u abecedi jezika koji ih preuzima, nego se abecedno u nuždi smještaju u odnosu na domaća temeljna slova (npr. grčka u hrvatskome), u odnosu na izvorne abecede (npr. *ë*, *ð*). Rubna su slova iz drugih pismoslova koja se i ne smještaju u abecedu ili višeslovi iz stranih jezika koji jesu abecedna slova u svojim jezicima, a sasvim rubna višeslovi koji predstavljaju fonem, ali ih se u mnogim jezicima ne smatra slovima. Stoga je i slovo i srodne nazive potrebno u stručnim tekstovima jasno definirati.

Od svih je abecednih slova iz dva jezika najdalje od prototipa hrvatski *dž* jer je višeslov (dvoslov), u kojemu mu je drugi član izveden pomoću dijakritika i uglavnom je prisutan u riječima iz stranih jezika, turskoga i engleskoga. Sasvim su na rubu hrvatski *je*, *ije* jer su višeslovi, nisu dio abecede, predstavljaju fonem oko kojega se stoljećima vode rasprave pa se vrlo rijetko smatraju slovom, posebno dvoslov *je*. No njihovu (iako rubnu) pripadnost kategoriji slova pokazuje usporedba s nizom *jj* koji ni po kojemu kriteriju nije slovo.

U španjolskomu su jeziku abecedna slova glavninom prototipni članovi, uz izuzetak nekoliko koji su dalje od prototipa: šest raznoglasničkih slova, jedno dijakritičko i jedno neglasničko te četiri strana, od kojih je jedno višeglasničko. Međutim, opseg pojmova slova i abecednoga slova u njihovu materinskomu jeziku za španjolske je govornike jednak. U hrvatskome pojam abecedna slova uključuje osim prototipnih članova i pet slova koji su

dalje od prototipa jer su izvedena te tri višeslova koji su sasvim rubni članovi, a trebalo bi reći da nisu slova.

6. Literatura

- Alarcos Llorach, E. (1968) *Fonología española* (4. izd.), Madrid: Gredos.
- Babić, S., Ham, S., Moguš, M. (2009) *Hrvatski školski pravopis — usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika* (3. izd.), Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, S., Moguš, M. (2009) *Hrvatski pravopis — ukladen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Badurina, L., Marković, I., MIćanović, K. (2007) *Hrvatski pravopis*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Brozović, D. (1991) Fonologija hrvatskoga književnog jezika, u S. Babić et al., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Globus, 379–452.
- Brozović, D. (200x) *Fonologija hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Crystal, D. (2011) *The Cambridge Encyclopedia of Language* (3. izd.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Finch, G. (2005) *Key Concepts in Language and Linguistics* (2. izd.) Hampshire: Palgrave Macmillan
- Jelaska, Z. (2005) Dvoglasnik ili dva glasa, u I. Pranjković (ur.) *Od fonetike do etike*, Zagreb: Disput, 83–99.
- Jelaska, Z., Gulešić-Machata, M. (2005) Prototypicality and the concept of phoneme, *Glossos*, 6
- Jelaska, Z., Novosel, Z., Orlović, J. (2003) Poluvelika slova, *KOMVIS 3*, Zagreb, str. 6–7 Jojić, Lj. (2006) *Pravopisni priručnik*, Zagreb: Novi liber
- Pullum, G. K., Ladusaw, W. A. (1986) *Phonetic Symbol Guide*, Chicago: University of Chicago Press.
- RAE (2011) Real Academia Española <http://www.rae.es/rae.html>
- RFE (2011) <http://revistadefilologiaespañola.revistas.csic.es/index.php/rfe>
- Simeon, R. (1969) *Rječnik lingvističkoga nazivlja*, Zagreb: Marica Hrvatska
- Taylor, J. R. 2002. *Cognitive Grammar*, Oxford University Press.
- Taylor, J. R. 2003. *Linguistic Categorization*, Oxford University Press, Oxford.
- Težak S., Babić S. (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Trask, R. L. (2005) *Temeljni lingvistički pojmovi*, Zagreb: Školska knjiga
- Vinja, V. (1998) *Gramatika španjolskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb

Letters and alphabets in Spanish and Croatian

This paper analyses graphic systems of Spanish and Croatian in order to discuss polysemous linguistic term letter in Croatian and in general. Letter means a symbol of alphabetic systems that is a basic form (without diacritics); a symbol with diacritics added to it; only a monograph; monograph and multigraph as well; a part of the alphabet; it is sometimes viewed as a synonym to graph or grapheme. When at the beginning of their acquisition Croatian learners of Spanish are faced with different alphabet and orthography in reading and writing, they are faced with somewhat different terminology as well. The Croatian alphabet includes digraphs, while the Spanish have excluded them in their newest orthography reform, and now no Spanish digraphs are named letters. Hence, the same sound, lateral palatal, which is represented by (two different) digraphs in those two languages (ll and lj) is considered a letter in Croatian but not in Spanish. While the majority of letters in both languages represent one phoneme, and the majority of phonemes are represented by one letter or one digraph, some letters represent more than one phoneme and some phonemes are represented by more than one letter. The comparison of differences show that Spanish, in spite of the fact that it is often quoted as an orthographically transparent language, is far less adapted to its own phonological system than Croatian. The paper proposes some new terms in order to solve the problem with the polysemy of term ‘slovo’ and to make the comparison of different writing systems in reading and writing easier. The term ‘abecedno slovo’ (alphabetic letter) is useful to point to the graphemes listed in the alphabet which shape phonological consciousness of native speaker vs. ‘slovo’ (letter) in general, including ‘neabecedna slova’ (non-alphabetic letters), e.g. letters not listed in the alphabet. The terms ‘jednočlano slovo’ (one-member letter) vs. ‘višečlano slovo’ (multimember letter) may also be useful for native speakers which include multigraphs among alphabetic letters and conceptualize multigraph as one letter. Due to some mute letters in languages, terms ‘grafemsko slovo’ (graphemic letter) vs. ‘negrafemsko slovo’ (non-graphemic letter) are also proposed. In Spanish h is either mute, non-graphemic letter or a part of digraph, which does not make it a grapheme but strengthens its position within the alphabet. The prototypical letter is simple (without diacritics), single (nor multigraph), listed in the alphabet, frequent, typical for native words, and it represents just one sound. Letters that include diacritics, letters not included in the alphabet, foreign letters, letters that represent sequences of sounds, letters that represent different sounds, multigraphs, mute letters etc. are less prototypical, even marginal members of the category LETTER.

Letras y alfabetos en español y croata

El artículo trata de los sistemas gráficos del español y del croata con el fin de discutir sobre la existente polisemia del término lingüístico letra en croata y en general. La letra es un símbolo de los sistemas alfabéticos que tiene una forma básica (sin diacríticos), un símbolo con los signos diacríticos agregado a él, un monografo, monografo y multígrafo, una parte del alfabeto, y a veces se le considera como un sinónimo de grafo o grafema. En el inicio de la adquisición del español como L2 los alumnos croatas se enfrentan con el alfabeto y la ortografía que es diferente en la lectura y en la escritura, y además con una terminología diferente. El alfabeto croata incluye dígrafos, mientras los españoles los han excluido de su alfabeto en su última reforma de la ortografía, y ahora no hay ningún dígrafo español que igual sería una letra del alfabeto. Por lo tanto, el mismo sonido, palatal lateral, que se representa por (dos diferentes) dígrafos en aquellos dos idiomas (ll y lj) es considerado una letra en croata, pero no en español. Mientras que la mayoría de las letras en ambas idiomas representan un fonema, y la mayoría de los fonemas se representan por una letra o un dígrafo, algunas letras representan más de un fonema y algunos fonemas están representados por más de una letra. La comparación de las diferencias muestra que el español, aunque citado como un lenguaje ortográficamente transparente, es mucho menos ajustado a su propio sistema fonológico que el croata. El artículo propone algunos términos nuevos con el fin de resolver el problema de la polisemia del término “slovo” y para facilitar la comparación de los sistemas de la escritura diferentes en la lectura y escritura. El término “abecedno slovo” (letra alfabética) es útil para señalar a los grafemas que figuran en el alfabeto y que forman la conciencia fonológica de los hablantes nativos frente a “slovo” (la letra) en general, incluso “neabecedna slova” (letras no alfabéticas), o sea, letras que no figuran en el alfabeto. Los términos “jednočlano slovo” ‘letra de un miembro’ frente a “višečlano slovo” ‘letra de varios miembros’ también pueden ser útiles para los hablantes nativos que tienen multígrafos entre las letras del alfabeto y de ahí a un multígrafo lo conceptualizan como una letra. Debido a unas letras mudas en los idiomas, el término letra grafémica “grafemsko slovo” frente a “negrafemsko slovo” ‘letra no grafémica’ también se propone. En español, la h es muda o sea, letra no grafémica o una parte del dígrafo, que no lo hace un grafema, sino que refuerza su posición en el alfabeto. La letra prototípica es simple (sin signos diacríticos), sola (tampoco es multígrafo), figura en el alfabeto, es frecuente, es típica en las palabras nativas, y representa un solo sonido. Las letras que tienen signos diacríticos, las letras no incluidas en el alfabeto, las letras extranjeras, las letras que representan diferentes secuencias

de sonidos, las letras que representan sonidos distintos, los multígrafos, las letras mudas, etc. son menos prototípicas, e incluso marginalizadas en la categoría LA LETRA.

Key words: letters, sound, alphabet, Croatian, Spanish

Palabras clave: letras, sonidos, alfabeto, croata, español

Ključne riječi: slovo, glasnik, slovopis, hrvatski, španjolski